

Vaasan yliopisto
UNIVERSITY OF VAASA

OSUVA Open
Science

This is a self-archived – parallel published version of this article in the publication archive of the University of Vaasa. It might differ from the original.

Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä

Author(s): Kalmi, Panu; Maliranta, Mika; Alanko, Saija

Title: Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä

Year: 2019

Version: Publisher's PDF

Copyright ©2019 Taloustieteellinen Yhdistys

Please cite the original version:

Kalmi, P., Maliranta, M., & Alanko, S., (2019). Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä. *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 115(4), 604–619. https://www.taloustieteellinenyhdistys.fi/wp-content/uploads/2019/11/KAK_4_2019_WEB-26-41.pdf

Kohti tiiviimpää vuorovaikutusta koulujen taloustiedon opetuksen ja taloustieteen välillä

Panu Kalmi, Mika Maliranta ja Saija Alanko

Tässä artikkelissa käsitellemme yliopiston taloustieteen opetuksen näkökulmasta sitä, miten taloustietoa tulisi mielestämme opettaa suomalaisessa koulujärjestelmässä. Vertailemme suomalaisia oppikirjoja ja valtakunnallista opetussuunnitelmaa yhdysvaltalaisiin standardeihin, joita johtavat taloustieteilijät ovat olleet luomassa. Käymme läpi myös erilaisia valintoja opetussisältöihin ja -menetelmiin liittyen. Tarkastelemme myös opintopolkua lukiosta yliopistoon ja sitä, pitäisikö taloustiedon olla oma erillinen oppiaineensa. Keskeinen suosituksemme on, että taloustieteilijöiden tulisi osallistua enemmän koulujen taloustiedon oppimateriaalin luomiseen ja sen arvioimiseen. Korostamme myös opettajien täydennyskoulutuksen roolia opetuksen kehittämisessä.

Miten taloustiedettä (tai taloustietoa, niin kuin ainetta koulumaailmassa kutsutaan) tulisi opettaa peruskoulussa ja toisella koulutusasteella? Tästä on kuluvana vuonna keskusteltu vilkkaasti. Tammikuussa 2019 aiheesta järjestettiin Suomen Pankissa seminaari, jossa asiasta esittivät näkemyksensä muun muassa Suomen Pankin pääjohtaja, Opetushallituksen pääjohtaja ja Opettajien ammattijärjestön pu-

heenjohtaja. Tilaisuudessa julkaistiin myös tutkimusraportti aiheesta (TAT 2019). Keskustelu aiheesta jatkui heinäkuun Suomi-Areenalla. Asiaa ovat pitäneet esillä lukuisat järjestöt. Taloustiedon opettamisesta on tehty myös kansalaisaloite. Huolena on ollut se, että kansalaisilla on riittämätön talousosaaminen oman taloutensa hallitsemiseen.

PhD Panu Kalmi (panu.kalmi@uwasa.fi) on taloustieteen professori Vaasan yliopistossa, FT Mika Maliranta (mika.maliranta@kkv.fi) on tutkimusprofessori Kilpailu- ja kuluttajavirastossa ja taloustieteen professori Jyväskylän yliopiston kauppakorkeakoulussa ja KTM, FM Saija Alanko (saija.alanko@univaasa.fi) on projektitutkija Vaasan yliopiston laskentatoimen ja rahoituksen yksikössä. Tutkimus on saanut rahoitusta Suomen Akatemian hankkeista nr. 305292 ja 327241. Kirjoittajat kiittävät kommentista Charlotta Hilliä, Johannes Hurtigia, Mika Jokiahua, Kristina Kaiharia, Maria Kankusta, Marilla Kortessalmia, Riitta Mikkola, Vesa Ryhästä, Eija Seppästä, Liisa Tenhunen-Ruotsalaista, Lauri Vaaraa sekä anonymia vertaisarvioitsijaa. Kaikista tulkinnoista ja mahdollisista virheistä kirjoittajat ovat yksin vastuussa.

Tutkimuksesta tiedämme, että suomalaisen taloudellinen lukutaito on kansainvälisissä vertailuissa korkealla tasolla, vaikka parannettavaa onkin runsaasti (Kalmi ja Ruuskanen 2016). Toiveita esitetään usein koululaitoksen suuntaan, mutta harvemmin tuodaan esille kovin kattavaa näkökulmaa siitä, mitä koulussa pitäisi tehdä toisin. Tässä artikkelissa nostamme esille useita sellaisia asioita, jota vilkkaassa keskustelussa ei ole juuri esitetty. Mikä pitäisi olla taloustiedon perus- ja toisen asteen opetuksen ja taloustieteen korkeakouluopetuksen välinen suhde? Mitä luokan- ja aineenopettajien tulisi tietää taloustieteestä? Millä tavalla taloustiedon opetus voisi valmistaa taloustieteen opiskeluun yliopistossa?

Keskeistä tässä tarkastelussa on kysyä, mitä yleisempiä tavoitteita taloustiedon opiskelulla on. Jo mainittu oman talouden hallinta on yksi ilmeinen tavoite. Tämän lisäksi tärkeänä tavoitteena voi pitää yleisen taloudellisen lukutaidon kehittämistä. Tavoiteltavaan osaamiseen liittyy muun muassa ymmärrys julkisen talouden kysymyksistä, työstä, yrittäjyydestä, ja rahoitusjärjestelmän toiminnasta. Englannin kielellä tehdään kätevä erottelu termeihin *financial literacy* ja *economic literacy*, joista ensimmäisellä viitataan nimenomaan oman talouden hallintaan ja jälkimmäisellä laajempiin kokonaisuuksiin. Tässä kirjoituksessa otamme näkemyksen, jonka mukaan kummankin tyyppisen osaamisalueen tai ”lukutaidon” kehittäminen on taloustiedon opetukselle sopiva tavoite (Kalmi 2012; 2013). Tarkemman erottelevan termin puuttuessa tällä hetkellä suomen kielestä puhumme tässä tekstissä vain yleisesti taloudellisesta lukutaidosta.

Teemme tekstissä muutaman yksinkertaisen oletuksen. Ensinnäkin keskitymme opintopolkuun lukiosta yliopistoon. Yliopistoon

tullaan muitakin polkuja, mutta edelleen valtaosa tulee lukiosta. Toiseksi keskitymme siirtymään erityisesti kauppatieteelliseen opetukseen, koska suurin osa taloustieteen opetuksesta Suomessa annetaan kauppatieteellisiin tiedekuntiin kuuluvissa yksiköissä tai vastaavissa (Kalmi 2012).¹ Kolmanneksi, kouluopetuksen suhteen keskitymme erityisesti yhteiskuntaopin opetukseen. Talousasioita opetetaan pienessä määrin myös muissa oppiaineissa, erityisesti matematiikassa ja kotitaloudessa.

Tässä tekstissä luomme ensin katsauksen erilaisiin tapoihin opettaa taloustietoa. Peilaamme suomalaisia oppikirjoja yhdysvaltalaisiin taloustieteilijöiden luomiin standardeihin (Siegfried ym. 2010). Tarkastelemme sitten erilaisia mahdollisuuksia opettaa taloustietoa ja suhteutamme tätä vastaavaan keskusteluun taloustieteen yliopisto-opetuksesta. Tämän jälkeen tarkastelemme opintopolkua lukiosta yliopistoon sekä sitä, miten sitä voisi kehittää. Tarkastelemme myös opettajankoulutuksen haasteita. Lopuksi pohdimme sitä, pitäisikö taloustiedon olla oma oppiaineensa sen sijaan, että se on osa yhteiskuntaoppia.

Keskeinen väitteemme artikkelissa on, että taloustiedon kouluopetus ja taloustieteen yliopisto-opetus hyötyisivät tiiviimmästä yhteistyöstä. Koulujen oppikirjojen laatua parantaisi, jos niiden tekemiseen osallistuisi taloustieteilijöitä. Selkeämpi opintopolku voisi parantaa valikoitumista taloustieteen yliopistokoulutukseen. Taloustieteen maine teoreettisena ja vai-

¹ Oma mielenkiintoinen kysymyksensä on se, mitä vaikutusta suomalaisen taloustieteen opetuksen asemoitumisella kauppatieteelliseen – ennemmin kuin yhteiskuntatieteelliseen – koulutukseen on taloustieteilijöiden ammatilliselle identifiointimiselle. Tämä on kuitenkin tämän artikkelin aihepiirin ulkopuolelle.

keana oppiaineena saattaa tarpeettomastikin nostaa kynnystä hyödylliselle yhteistyölle. Taloustieteen keskeisten ajatusten ymmärtämisen ei tarvitse olla vaikeaa eikä se edellytä matemaattista merkinäytettä. Taloustiede on myös hyödyllistä ja siitä on helppoa löytää käytännön sovelluksia (Frank 2011; Wolfers 2019).

1. Oppikirjojen sisällöllinen analyysi

Tässä kappaleessa analysoimme taloustiedon oppisisältöjä tutkimalla Suomessa käytettäviä oppikirjoja. Tässä yhteydessä on hyvä todeta oppikirjoihin perustavan analyysin rajoitteet. Opettajilla ei ole velvollisuutta käyttää oppikirjoja, vaan he voivat itse koostaa opetuksensa sisällön haluamallaan tavalla esimerkiksi tutkimuksista, verkkoanalyyseistä tai talousmediasta. Toisaalta, kuten myöhemmin keskustelemme, nimenomaan talouden opetuksessa yhteiskuntaopin opettajat ja luokanopettajat saattavat kokea olevansa ulkona mukavuusalueeltaan. Löfströmin ja van den Bergin (2014, 79) mukaan on tämän vuoksi luultavaa, että nimenomaan taloustiedon opetuksessa yhteiskuntaopin opettajat tukeutuvat tämän vuoksi paljon oppikirjaan. Oppikirjojen analysointi ei anna koko kuvaa taloustiedon opetuksesta, mutta uskomme, että siitä saa paljon viitteitä siitä, mitä asioita opetuksessa käsitellään.

Yhdysvalloissa *Council for Economic Education* (CEE) on yhteistyössä huipputaloustieteilijöiden kanssa luonut standardit taloustieteen opetukselle koulujärjestelmässä (Siegfried ym. 2010). CEE on voittanut tavoittelematon järjestö, jonka missiona on edesauttaa taloustieteen opetusta koulujärjestelmässä sillä taval-

la, että opetus on mahdollisimman hyvin sovellettavissa käytännön elämässä.

CEE:llä on 20 erilaista standardia, joissa osaaminen on jaettu opetustavoitteisiin neljänellä, kahdeksannella ja kahdennellatoista vuosiluokalla. Nämä vastaavat melko hyvin taloustiedon opetusta suomalaisessa alakoulussa, yläkoulussa ja lukiossa. Standardit pitäisi tuoda opetukseen oppilaan ikäkauden mukaan, ja ne muuttuvat asteittain haasteellisemmiksi ja makrotaloudellisiksi. Ensimmäisiin standardeihin kuuluvat sellaiset asiat kuin niukkuus, päätöksenteko, allokatio, kannustimet ja kauppa. Markkinoiden toimintaa selittävät standardit tuotannon erikoistuminen, markkinat, hintojen merkitys sekä kilpailu ja markkinarakenteet. Loput, makrotaloudelliset standardit ovat instituutiot, raha ja inflaatio, korko, tulot, yrittäjyys, taloudellinen kasvu, julkisen vallan rooli ja markkinahäiriöt, julkisen vallan epäonnistuminen, taloussuhteet, työttömyys ja inflaatio sekä finanssi- ja rahapolitiikka, joista viimeinen suositellaan Yhdysvalloissa käsiteltäväksi vuosiluokalla 12. Näiden standardien tavoitteena on ollut luoda vapaaehtoiset, alan sisältä tulevat standardit sille, mitä taloustieteilijöiden mielestä alan standardien tulisi sisältää.

Yhdysvalloissa ei ole samanlaista valtakunnallista opetussuunnitelmaa kuin Suomessa. Sen sijaan siellä on osavaltiokohtaiset opetussuunnitelmat. Opettajien vapaus valita keinot suunnitelmien tavoitteiden saavuttamiseksi vaihtelee myös osavaltioittain. Ei ole mitenkään selvää, missä määrin nämä vapaaehtoiset standardit toteutuvat käytännön opetuksessa Yhdysvalloissa. Robertsin ja McCloskeyn (2012) mukaan keskeinen standardien käyttöönottoa rajoittava tekijä on opettajien osaaminen.

Suomessa puolestaan alan opetusta sääntele lakeihin ja asetuksiin perustuva valtakunnallinen opetussuunnitelma (Opetushallitus 2015). Vuodesta 2016 lähtien yhteiskuntaopin opetus alkaa alakoulun neljännellä tai viidennessä luokalla (sitä ennen se alkoi yläkoulussa). Talousasioiden opetus on voimakkaasti keskittynyt yhteiskuntaopin opetukseen, vaikka talousasioita opetetaan jonkin verran muissakin oppiaineissa, erityisesti matematiikassa ja kotitaloudessa sekä lukiossa myös kielten opetuksessa (TAT 2019).

Yhteiskuntaopin opetussuunnitelmassa korostuu kautta linjan seuraavat kolme piirrettä:

- 1) oman talouden hallinta,
- 2) työn ja yrittäjyyden merkityksen ymmärtäminen ja
- 3) talouden perusteiden ymmärtäminen.

Merkillepantavaa valtakunnallisessa opetussuunnitelmassa on se, että vaikka julkisesta keskustelusta voi välillä saada vaikutelman, että koulu ei valmista oppilaita oman talouden hallintaan, niin tämä aihepiiri on kuitenkin esillä opetussuunnitelmassa kaikilla tasoilla alakoulusta lukioon. Toki myöhemmillä vuosikursseilla painotus siirtyy enemmän laajempiin taloudellisiin kokonaisuuksiin.

Lisäksi opetuksessa vaikuttavat tietyt opetussuunnitelman yleisemmät tavoitteet, kuten eettisen arvostelukyvyn harjaantuminen ja mediataitojen luominen. Suomalaisessa opetussuunnitelmassa on jotain sellaisia asioita, kuten vastuullinen kuluttaminen ja kestävä kehitys, joita yhdysvaltalaisista standardeista on jätetty tietoisesti pois (MacDonald ja Siegfried 2012).

Suomalaiset oppikirjat lähtevät tietysti suomalaisen opetussuunnitelman tavoitteista eivätkä amerikkalaisista standardeista. Silti on mielenkiintoista tarkastella, missä määrin suomalaiset kirjat kattavat amerikkalaisten standardien esille tuomia asioita, koska viimeistään yliopistossa suomalaiset ja amerikkalaiset opiskelijat lukevat samoja taloustieteen oppikirjoja.

Alanko (2019) tarkasteli pro gradu-työssään neljän suomalaisen yläkoulun oppikirjojen käsittelemiä asioita verrattuna CEE:n standardeihin. Tutkituissa oppikirjoissa standardit täyttyivät 2–5 tapauksessa, 12–14 standardin osalta ne täyttyivät osittain, ja 2–5 osalta ne eivät täyttyneet. Kaikki oppikirjat käsitelivät sekä institutioita että finanssi- ja rahapolitiikkaa. Näistä jälkimmäinen, oppilaille varsin vaativa aihepiiri, käsitellään Suomessa jo peruskoulussa.

Osittaisessa käsittelyssä oppikirjat jättävät yleensä määrittelemättä standardeihin liittyviä käsitteitä, kuten investointeja ja innovaatioita, tai asiasisältöjä, kuten bruttokansantuotetta, selitetään puutteellisesti. Työvoiman koulutuksen, palkkojen nousun ja tehdyn työn määrän vaikutuksia taloudelliseen kasvuun ei tuoda esille. Talouskasvun yhteyttä elintason nousuun ei tuoda selkeästi esiin, vaan pikemmin huomio kiinnitetään oppikirjoissa talouskasvun seurauksena tulevaisuudessa mahdollisesti tapahtuvaan ekologiseen katastrofiin.

Taloustieteelliset puutteet oppikirjoissa voivat johtua osittain siitä, ettei taloustieteen pohjautuvaa teoriaperustaa ole katsottu tarpeelliseksi tuoda esiin vielä peruskoululaisille. Siksi peruskoulun yhteiskuntaopin oppikirjojen kirjoittajina ei ole yleensä ollut taloustieteilijöitä. Yhteiskuntaopin opettajien taloustieteelliseen osaamiseen palataan tässä artikkelissa vielä myöhemmin.

Mielenkiintoinen havainto oli se, että taloustieteilijän mielestä varsin perustavaa laatua olevia, dynaamiseen taloudelliseen päätöksentekoon harjaannuttavia asioita ei suomalaisissa yläkoulun oppikirjoissa käsitellä lainkaan. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi resurssien niukkuus, päätöksenteon perusteet (rajahyötyjen ja -kustannusten vertailu), resurssien allokaatio (markkinatalouden määritelmä, vaihtoehtoiset talousjärjestelmät) tai taloudelliset kannustimet.

CEE suosittelee taloustiedon opetukseen pelitilanneharjoituksia sekä rahamarkkinoihin liittyen valuuttakaupan ja suhteellisten hintojen käsittelyä, mitkä molemmat puuttuvat suomalaisista oppikirjoista. Markkinoiden opetukseen suositellaan myös laskutehtäviä, joita yhteiskuntaopin kirjoissa ei ole.

Suomalaiset oppikirjat keskittyvät yleensä kuvailemaan taloustiedon asioita sinällään, kun taas CEE suosittelee tiedon soveltamista opetuksessa, huomion kiinnittämistä markkinoilla tapahtuviin muutoksiin ja niiden aiheuttamiin seurauksiin, joihin kuluttajien pitäisi osata reagoida optimaalisella tavalla. Myös varallisuuden karttuminen ajassa jää oppikirjoissa käsittelemättä, vaikka korkoa korolle-periaate on oleellinen asia ymmärtää, kun tehdään säästämiseen tai velanhoitoon liittyviä pitkäaikaisia päätöksiä.

CEE suosittelee myös taitojen kartuttamista vapaa-ajalla, jolla on usein merkitystä työn tuottavuuteen ja parempaan palkkakehitykseen. Oppilaita olisi CEE:n mukaan hyvä motivoida pohtimaan omaa ajankäyttöään sekä niitä taitoja, joita voi kartuttaa omien taipumusten mukaan, jotka osaltaan edistävät aikaan työllistymistä (Alanko 2019).

Teimme vastaavanlaisen analyysin lukion oppikirjoista (Lindholm ym. 2016; Marttila ym. 2016). Lukion oppikirjoissa tilanne on valoisampi kuin yläkoulussa. Tarkastelun viitekehys lainaa eksplisiittisemmin taloustieteen viitekehyksestä. Esimerkiksi Lindholm ym. (2016, 13) kirjoittavat, että ”talouden syvällinen ymmärtäminen edellyttää perehtymistä taloustieteseen ja sen teorioihin”. Kirjoissa käydään läpi muun muassa kysynnän ja tarjonnan merkitystä hinnanmuodostuksessa ja allokaatiossa sekä määritellään niukkuuden käsite, joka on taloustieteen keskeisiä käsitteitä.

Toisaalta selkeitä puutteitakin esiintyy. Esimerkiksi rajahyödyn tai rajakustannusten käsitettä ei määritellä tai havainnollisteta, kysynnässä tai tarjonnassa tapahtuvien muutosten vaikutusta tasapainoon ei esitetä, eikä hinnanmuodostuksen roolia markkinatasapainon löytymisessä käsitellä. Esitystavassa on paljon teoreettisia elementtejä, mutta talouden teoriaa ei esitetä kovinkaan johdonmukaisesti. Joka tapauksessa lukion kirjat ovat mielestämme selkeä tason hyppäys verrattuna yläkoulun kirjoihin. CEE:n standardit täyttyvät 11–12 standardin osalta.

Yleisesti ottaen taloustiedon oppikirjat käsittelevät aihepiiriä melko laajasti ja kattavasti. Akateemisten taloustieteilijöiden puuttuminen kirjoittajien joukosta näkyy kuitenkin teoreettisen (millä emme tarkoita formaalia) lähestymistavan puutteina ja epätarkkuuksina joidenkin asioiden määrittelyssä. Lisäksi CEE:n standardit ohjaavat talouden dynamiikan ymmärtämiseen sekä kuluttajan reagoimiskykyyn taloudellisessa muutoksessa. Suomalainen opetus peruskoulussa ja lukiossa keskittyy lähinnä esittelemään taloudellisen pelikentän toimijoita.

2. Erilaiset tavat opettaa taloustiedettä

Oppikirjat eivät määrittele talousopetuksen koko kenttää, vaan opettajilla on myös paljon mahdollisuuksia vaikuttaa opetukseen. Kalmi (2012) on tarkastellut erilaisia tapoja opettaa taloustieteen peruskurssi yliopistotasolla. Tässä yhteydessä hän esiteli kolme erilaista tapaa, jotka ovat relevantteja myös kouluopetuksessa. Nämä ovat taloudellisen lukutaidon lähestymistapa, tekninen lähestymistapa ja kriittinen lähestymistapa.

Taloudellista lukutaitoa kehittävässä opetustavassa on keskeistä taloudellisten ilmiöiden tarkastelu reaali maailman ilmiöitä vasten ja kyky soveltaa abstrakteja konsepteja käytännön tilanteisiin. Tekninen lähestymistapa käsittelee taloudellisia ilmiöitä formaalisessa matemaattisessa viitekehyksessä. Kriittinen lähestymistapa esittelee erilaisia vaihtoehtoisia selitystapoja ja tarkastelee taloustieteellisten teorioiden ja oletusten rajoitteita. Toki nämä voivat esiintyä erilaisina kombinaatioina. Kalmi (2012) päätyy esityksessään suosittelemaan yliopistotasoiselle peruskurssille taloudellista lukutaitoa kehittävä lähestymistapaa. Mielestämme tämä on mielekäs tavoite myös peruskoulun ja toisen asteen taloustiedon opetukseen, jossa pyritään edesauttamaan laaja-alaista ymmärrystä taloudesta.

Yliopistomaailmassa, jossa taloustiedettä opetetaan kauppatieteellisessä ja yhteiskuntatieteellisessä kontekstissa, taloustieteellä on suhteessa muihin oppiaineisiin (kuten johtaminen, markkinointi, valtio-oppi tai sosiologia) teknisen, vaikean ja reaali maailmalle vieraan oppiaineen maine. Nämä tekijät eivät useimmille opiskelijoille lisää oppiaineen suosiota eivätkä välttämättä edesauta sisällön ymmärrystä niille

opiskelijoille, joille matemaattinen esitystapa aiheuttaa hankaluuksia. Itse asiassa jopa yliopistotason perusoppikirjoissa matemaattinen esitystapa on minimissään, ja opiskelijoilta vaaditaan lähinnä kykyä ymmärtää graafisia esityksiä (Hyytinen ja Maliranta 2016; Mankiw ja Taylor 2017; Acemoglu ym. 2018; Pohjola 2018). Tätä suuremmalla syyllä edeltävien opintojen tulisi välttää liiallista formalismia.

Esittämämme ajatus siitä, että taloustiedon opetuksen ei ainakaan kaikille opiskelijoille suunnattuna tarvitse sisältää formaalia matemaattista analyysia, täyttyy helposti tämän hetkissä yläkoulun ja lukion taloustiedon oppikirjoissa. Niissä ei juurikaan ole edes yliopistotason perusoppikirjojen kaltaisia kysyntä- ja tarjontagraafeja. Lukion kirjoissa tosin esitellään kysynnän ja tarjonnan peruskehikko, mutta kehikkoa ei käytetä muutoksien tarkasteluun. Lisäksi kirjoissa hyödynnetään jonkun verran erilaisia talouden tilastoja.

Koska taloustieto on osa yhteiskuntaoppia, on täysin ymmärrettävää, että esitystapa ei ole kovin matemaattinen. Matemaattisesti lahjakaiden opiskelijoiden olisi silti hyvä saada käsitys talouden ja matematiikan välisistä yhteyksistä. Lukion sekä pitkä että lyhyt matematiikan oppimäärä antaisivat tähän valmiudet. Talousmatematiikan kurssit pystyvät periaatteessa luomaan tällaisen yhteyden. Tilanne luo kysyntää yhteiskuntaopin taloustiedon ja talousmatematiikan kurssien keskinäiselle yhteistyölle ja mahdollisuudelle täydentää toisiaan. Olisi myös hyvä, jos opiskelijat voisivat valita nuo kurssit esim. samassa jaksossa, jolloin oppimiskokemuksista muodostuisi tehokkaita. Marraskuussa 2019 julkistettu lukion uusi valtakunnallinen opetussuunnitelma mahdollistaa ja rohkaiseekin tällaiseen aineiden rajat ylittävään yhteistyöhön.

Kalmin (2012, 308) mukaan taloustieteen opetuksen kriittisen lähestymistavan keskeinen ajatus on se, että taloustieteen yliopistollisen peruskurssin tehtävänä olisi lisätä opiskelijoiden tietoisuutta taloustieteen sisällä käytävistä oppiriidoista ja vallitsevan paradigman kritiikistä ja kouluttaa opiskelijoita kriittiseen ajatteluun. Yksi esitys tästä ajattelusta on Becker (2007) ja mielenkiintoinen käytännön toteutus Hillin ja Myattin (2010) ”anti-oppikirja”, jossa jokaisesta aiheesta esitetään sekä ”vallitseva” että siihen kriittisesti suhtautuva näkemys. Tämä keskustelu koskee pikemminkin yliopistotasoisia peruskurssia kuin toisen asteen opetusta, mutta ainakin Marglin (2012) on yleistänyt tämän kritiikin koko koulutusjärjestelmää koskevaksi CEE:n standardien kritiikissään. Kotimaisessa keskustelussa Löfström ja van den Berg (2014) voitaneen laskea myös tähän traditioon.

Merkittävä viimeaikainen kriittinen näkökulma taloustieteen opetukseen on ollut CORE – hanke (Bowles ja Carlin 2017).² Kyseessä on yliopistotason perusoppikirja, joka on verkossa avoimesti saatavilla. Sitä kirjoittamassa on ollut suuri joukko taloustieteilijöitä, ja se on julkaistu perinteisistä kustannusyhtiöistä riippumatta. Ehkä huomionarvoisinta hankkeessa on se, että se pyrkii muokkaamaan taloustieteen perusoppimateriaalien sisältöä siten, että siinä kiinnitettäisiin enemmän huomiota sellaisiin asioihin kuin informaation ja sopimusten epätäydellisyyteen, toimijoiden strategiseen vuorovaikutukseen, markkinoiden epävakauteen ja taloudellisten tulemien epätaasa-arvoisuuteen (Bowles ja Carlin 2017). Kaikki nämä asiat ovat keskeisiä nykyaikaisessa taloustieteessä ja keskustelussa onkin kyse pit-

kähti siitä, missä määrin ja millä tavoin ne tulisi tuoda esille taloustieteen peruskurssilla.

Taloustieteen opetuksen kritiikki voitaneen jakaa kahteen ryhmään. Ensimmäiseen kuuluu taloustieteen valtaviirran sisältä tuleva kritiikki (kuten CORE), jossa taloustieteellisen tutkimuksen valossa kritisoidaan vakiintunutta tapaa opettaa taloustieteen perusteet. Toinen on taloustieteen valtaviirran ulkopuolelta tuleva kritiikki, jota esittävät esimerkiksi taloustieteen heterodoksiset lähestymistavat tai kokonaan tieteenalan ulkopuoliset tahot. Näistä esimerkkeinä vaikkapa se, että kritiikoiden mielestä talousopetus ei nykyisellään ota riittävästi huomioon eettisiä kysymyksiä (vaikkapa tasa-arvoa) tai se ei analysoi ympäristöasioita kritikoille mieleisellä tavalla.

Yksi tapa tiivistää tämä erottelu on se, että ykköstyypin kritiikoiden mukaan taloustieteen perusopetus ei ota riittävästi huomioon taloustieteen viimeaikaista kehitystä, kun taas kakköstyypin kritiikki kohdistuu enemmän taloustieteeseen tieteenalana. Tämä kritiikki kohdistuu siihen, miten taloustieteen perusteet opetetaan yliopistoissa. Tämä on äärimmäisen kiinnostava ja tärkeä kysymys, joka kuitenkin on pitkälti tämän artikkelin ulkopuolella. Pelkistetysti kysymys on siitä, että koska opetukseen käytettävissä olevat resurssit, erityisesti tuntimäärä, on rajallinen, niin materiaalia joudutaan rajaamaan ja suodattamaan voimakkaasti, ja vain keskeisin ydin pystytään esittämään (Mankiw 1998).

Eri henkilöillä on varmasti erilainen käsitys siitä, mitä tämä keskeinen ydin pitää sisällään. Peruskurssi ei voi antaa täysin kattavaa kuvaa taloustieteestä. Toisaalta on totta, että monet opiskelijat luovat mielikuvansa taloustieteestä peruskurssin pohjalta, joten sen tulee jossain määrin pyrkiä luomaan kokonaiskäsitys siitä,

² <https://www.core-econ.org/about/>.

mitä taloustieteen piiriin kuuluu ja mitä menetelmiä näiden asioiden tarkasteluun käytetään.

Kalmin (2012) näkemyksen mukaan kriittinen lähestymistapa on haastava yliopistotason peruskurssille. Erilaiset pelkistyksiset saattavat perusmallin alttiiksi epäreilullekin kritiikille, jolloin siitä tulee helposti tökittävä ”olkinukke”. Tällöin kuva taloustieteen malleista saattaa jäädä muotopuoleksi. Toisaalta Marglin (2012) kritisoi tämän tyyppistä näkemystä toteamalla, että kriittisten näkökulmien esittäminen on taloustieteilijöiden mielestä ”aina liian aikaista”. Hän onkin oikeassa siinä, että kriittiset näkemykset eivät yleensä tule esiin juuri myöskään myöhemmässä taloustieteen koulutuksessa.

MacDonald ja Siegfried (2012) ovat vastanneet Marglinille (2012), että vaikka taloustiedettä ei pidä opettaa dogmaattisesti, kriittisen näkökulman korostaminen saattaa tehdä opetuksesta tarpeettoman sekavaa. Opiskelijoiden olisi hyvä ensin saada selkeä käsitys siitä, mitkä ovat taloustieteen perusteoriat ja niiden taustalla oleva ajattelu ja oletukset, ja tämän jälkeen ymmärtää oletusten asettamat rajoitteet. Kaiken lisäksi taloustiede eroaa metodologisesti monista muista yhteiskunta- tai ihmistieteistä. Monissa tieteissä pyritään mahdollisimman kattaviin selityksiin ja ”holistisiin” näkemyksiin. Taloustieteessä taas yleensä pyritään fokusoimaan mahdollisimman rajatusti tarkkaan kysymyksenasetteluun ja paljon asioita kiinnitetään etukäteen oletusten avulla.

Edellä esitetty keskustelu yliopistotasaisen peruskurssin ratkaisuihin on merkityksellistä myös alemmille tasoille. Jos pyrkimyksenä on opintopolun linjakkuus peruskoulusta lukion kautta yliopistoon, niin tällöin oman haasteensa antaa se, jos yliopistotason opetus on itse liikkeessä. Oman haasteensa yhteiskuntaopin

opettajille tässä aiheuttaa myös se, että heille perusteoriat saattavat olla haastavia. Tällä hetkellä kouluissa tapahtuvaan taloustiedon opetukseen vaikuttaa todennäköisesti enemmän taloustieteen ulkopuolelta kuin sisäpuolelta tuleva kritiikki.

Suomalainen yhteiskuntaopin opetussuunnitelma (Opetushallitus 2014) sisältää tavoitteita, jotka eivät vastaa sen paremmin CEE:n standardeja kuin suomalaisten taloustieteen yliopistokurssien tyypillisiä oppimistavoitteita. Yksi esimerkki tästä on ”eettisen arviointikyvyn harjaannuttaminen” (T4/yläkoulu). Toinen on ”vastuullinen kuluttaminen kestävässä kehityksen periaatteiden mukaisesti” (T7/yläkoulu). Jälkimmäinen näistä aiheista saakin (ansaitusti) paljon tilaa taloustiedon oppikirjamateriaalissa kaikilla tasoilla.

Kriittinen näkökulma tulee esille myös suhteessa talouskasvuun. Kummassakin lukion oppikirjassa esitetään ”virallinen” talouskasvua puolustava näkökulma sekä siihen kriittisesti suhtautuva ”degrowth”-näkökulma. Havainnollinen esimerkki tasapuolisuuden pyrkimyksestä on Marttilan ym. (2016, 16) talouskasvua kuvaava otsikko ”Talouskasvu tuo työtä ja ongelmia”.

Talouskasvun vaikutusten arviointi on mielestämme hyvä esimerkki haasteista, joita tähän ajatteluun liittyy. Opiskelijoiden tulee muodostaa käsityksensä talouskasvun eduista ja haitoista muutaman rivin lainausten perusteella ilman, että talouskasvuun johtavia syitä, puhumattakaan talouskasvun ja ympäristön tilan välistä yhteyttä, tarkasteltaisiin kovin kaan syvällisesti. Talouskasvu ilmiönä on asia, jossa opettajien tyypillisesti historiatieteellistä koulutusta voitaisiin hyödyntää. Esimerkiksi kontrasti 1860-luvun lopun nälkävuosien ja nykyhetken välillä voisi antaa perspektiiviä sii-

hen, että talouskasvu on positiivisella puolella luonut muutakin kuin vain ”työtä”, kuten vaurautta, hyvinvointia ja eliniän pitenemisen.

Edellä olemme käsitelleet paljon sitä, mitä taloustiedon keskeisen oppisisällön tulisi olla. Tämä kysymys onkin varmasti kiinnostanut taloustieteilijöitä heidän ammatillisesta orientaatiostaan johtuen enemmän kuin se, millaisia menetelmiä opetuksessa tulisi käyttää. Tätäkin aihetta on kuitenkin hyvä käsitellä lyhyesti.

Taloustiedon kouluopetukseen liittyvä tutkimus on havainnut, että erityisesti kokemusperäisiä opetusmenetelmiä kannattaa käyttää hyväksi talouden opetuksessa (Collins ja Oders-White 2015; Amagir ym. 2018). Talous ja nuoret TAT:in Yrityskylä -kokonaisuus on hyvä kotimainen esimerkki tällaisesta ohjelmasta. Myös suomalaisissa yläkouluissa tehdyssä tutkimuksessa on havaittu hyviä tuloksia kokemuksellisten ja pelillisten menetelmien käytöstä talousopetuksessa (Kalmi ja Rahko 2019). Englanninkielistä materiaalia löytyy runsaasti CEE:n *EconEdLink*-sivuilta (CEE 2019).

Yhtenä esimerkkinä kuvitteellisten identiteettien käyttö talouskäyttäytymisen simuloinnissa on hyödyllinen opetusmenetelmä (Hilli 2017). Yhdysvalloissa käytetty *reality fair* -metodi, jossa koululaiset ottavat keksityn identiteetin ja tekevät valintoja annetun budjetin puitteissa tarjoaa hyvä mahdollisuuden aihealueen harjoittelulle turvallisessa ympäristössä (NCUF 2019). Suomalainen *Money Flow Challenge* -peli on myös yksi hyvä esimerkki tällaisesta päätöksenteon harjoittamisesta pelin avulla.

Kokemusperäisiä ja pelillisiä menetelmiä pystytään hyödyntämään paljon erityisesti oman talouden opetuksessa, mutta ne eivät ole täysin vieraista myöskään laajempien kokonaisuuksien harjoittelussa. Euroopan keskus-

pankki ja sen jäsenpankit, kuten Suomen Pankki, ovat olleet aktiivisia esimerkiksi rahapolitiikan opetuksen kehittämiseen erilaisten pelien ja kilpailujen avulla. Kattava listaus näistä löytyy Suomen Pankin ylläpitämältä Opi taloudesta -sivustolta.³

3. Opettajankoulutukseen tulisi panostaa

Kuten edellä totesimme, taloustieto on osa yhteiskuntaoppia. Sen opettajat ovat tyypillisesti lukeneet yliopistossa historiaa pääaineena (Kittunen 2013). Eri yliopistoissa yhteiskuntaopin opettajan pätevyyden saamiseen liittyvät vaatimukset taloustieteen opintojen määrästä vaihtelevat aika paljon. Yleensä lähinnä peruskurssi on pakollinen, kaikissa yliopistoissa ei sekään.

Yhteiskuntaopin opettajaksi voi valmistua suorittamatta taloustieteen opintoja ollenkaan, vaikka esimerkiksi yläkoulun yhteiskuntaopin oppimäärästä ainakin kolmasosa on taloustietoa. Toki yliopistot tarjoavat mahdollisuuden suorittaa taloustieteestä myös laajempia opintokokonaisuuksia. Tiedossamme ei kuitenkaan ole aiempaa tutkimusta tai tietoa siitä, kuinka paljon yhteiskuntaopin opettajat ovat tehneet taloustieteen opintoja. Sen sijaan sen tiedämme, että yhteiskuntaopin opettajien itsensä mielestä nimenomaan taloutta koskevissa asioissa täydennyskoulutuksen tarve on suurin (Löfström ja van den Berg 2014; TAT 2019).

Säännöllisesti taloustiedon täydennyskoulutusta aineenopettajille järjestää Talous tutuksi -konsortio, johon kuuluvat Finanssiala, Historian ja yhteiskuntaopettajien liitto, Opetushallitus, Pörssisäätiö, Suomen Pankki sekä

³ <https://www.suomenpankki.fi/opitaloudesta>

Talous ja nuoret TAT. Koulutus tapahtuu isoissa kaupungeissa, ja se on yhden työpäivän mittainen seminaari.

Satunnaisesti koulutusta järjestävät muutkin tahot, esimerkkinä tästä Vaasan yliopiston ja Laurea-ammattikorkeakoulun yhteinen luokanopettajille suunnattu Oma talous -koulutus. Täydennyskoulutus perustuu aina opettajien vapaaehtoisuuteen, mutta opettajia olisi hyvä rohkaista osallistumaan ja antaa heille riittävät mahdollisuudet osallistua koulutukseen muun muassa varmistamalla sijaisjärjestelyt.

Opettajankoulutuksen vahvistaminen (mukaan lukien täydennyskoulutus) onkin yksi keskeisistä asioista, joita taloustiedon vahvistamiseksi tulisi tehdä, riippumatta siitä, järjestetäänkö koulutus omassa oppiaineessaan vai, kuten nykyään, osana yhteiskuntaoppia.

4. Polku taloustieteen yliopisto-opiskelijaksi

Opiskelijoiden valintaprosessi yliopistoon on ollut viime vuosina kovassa muutoksessa, ja se tulee varmaan edelleen muuttumaan. Suoran todistusvalinnan merkitys on lisääntynyt, ja vastaavasti pääsykokeiden merkitys on vähentynyt. Tällä on pyritty nopeuttamaan siirtymää lukiosta yliopistoihin. Suorassa todistusvalinnassa erityisesti pitkän matematiikan ja (hie- man vähäisemmässä määrin) äidinkielen merkitys on merkittävästi korostunut (Opintopolku 2019).

Yllättäen kauppatieteisiin pyritäessä yhteiskuntaopin ylioppilastodistuksen arvosanasta saa lähestulkoon vähiten pisteitä. Sen sijaan

yhteiskuntatieteitä opiskelemaan pyritäessä yhteiskuntaopin merkitys on suurempi. Hakijat saavat lisäpisteitä yhden reaaliaineen menestyksen pohjalta. Tämä voi olla yhteiskuntaoppi, mutta se voi olla myös filosofia, psykologia tai historia.

Yliopistojen pääsykokeissa taloustiedolla on suurempi merkitys. Kauppatieteen pääsykokeissa edellytetään taloustiedon pakollisen kurssin suorittamista historian ensimmäisen kurssin sekä matematiikkaan sisältyvän tilasto- ja todennäköisyyskurssin ohella. Tästä syystä taloustiedon pakollinen kurssi voi toimia jonkinlaisena ”valmennuskurssina” kauppatieteelliseen koulutukseen. Tämäkään ei päde kaikissa tilanteissa. Esimerkiksi Helsingin yliopiston valtiotieteellisen tiedekunnan taloustieteen kandidaattiohjelma ottaa hakijoita suoralla todistusvalinnalla, eivätkä suomalaisen ylioppilastutkinnon suorittaneet voi osallistua pääsykokeeseen.

Perinteisesti ylioppilaskirjoituksilla on ollut suuri merkitys lukio-opetuksen painotusten ohjaamisessa (Kitunen 2013), joten yhteiskuntaopin suhteellisen vähäinen merkitys erityisesti kauppatieteelliseen koulutukseen pyritäessä muodostaa ongelman taloustiedon opetuksen painoarvolle. Tyypillisesti yhteiskuntaopin ylioppilaskokeen kymmenestä kysymyksestä kolme on ollut taloustietoon liittyviä (HYOL 2018).

Viime vuosina ylioppilaskirjoituksissa esiintyneet taloustiedon kysymykset ovat kuitenkin olleet varsin onnistuneita, sillä ne ovat mitanneet taloustiedon käsitteitä monipuolisesti. Ne ovat usein edellyttäneet kykyä tulkita taloudellisia tilastoja, laajempia yhteyksiä sekä

median seurantaa. Aiheina ovat olleet muun muassa EKP:n rahapolitiikka, työehtosopimukset, tuloerot ja hinnanmuutokset.⁴

Matematiikan merkityksen korostuminen opiskelijavalinnoissa, niin todistusvalinnan kuin kauppatieteiden pääsykokeiden kautta, voisi ajatella olevan eduksi taloustieteen opiskelijavalinnoille. Toisaalta on huomionarvoista, että erityisesti pitkän matematiikan suosiminen pisteytyksissä kohdistuu useille aloille, jolloin pisteytyksen ohjaava vaikutus alojen välillä jää vähäiseksi. Tämänhetkinen pisteytysjärjestelmä kannustaa lukiolaisia opiskelemaan pitkää matematiikkaa, ja suurempi osuus tavoitelluimmista opiskelupaikoista menee matemaattisesti lahjakkaille opiskelijoille. Silti on epäselvää, ohjaako matematiikkapainotus erityisesti kauppatieteen opintoihin.

Kauppatieteen opintojen sisällä taloustiede saattaisi hyötyä siitä, jos uudet opiskelijat olisivat keskimääräistä enemmän matemaattisesti suuntautuneempia kuin kaikki yliopistoon tulevat opiskelijat (joko todistusvalinnan tai pääsykoevalinnan seurauksena). Tämä lisäisi erityisesti matemaattisesti suuntautuneiden aineiden, kuten taloustieteen tai rahoituksen, suosiota johtamisen ja markkinoinnin kustannuksella. Tämä kehitys onkin ollut nähtävissä ainakin joissain yliopistossa viime vuosien aikana.

⁴ Toisaalta joskus tuntuu siltä, että kysymykset ovat turhan-kin baastavia vastattavaksi oppikirjojen pohjalta. Esimerkiksi keväen 2016 kysymys 4 kuului: "Joskus hyödykkeen kysyntä ei juuri muutu, vaikka sen hinta muuttuu. Anna esimerkkejä tällaista hyödykkeistä ja eritele, miksi niiden kysyntä ei muutu kovin herkästi hinnan muuttuessa". Vastaamista tähän kysymykseen hyödyttäisi suuresti, jos opiskelijoille olisi opetettu kysynnän hintajoustopuoli ja välttämättömyyshyödykkeiden käsitteet, joita ei tarkastelluissa oppikirjoissa ei ollut mainittu.

Erikoistuneiden pääsykoekirjojen poistuminen kauppatieteen opiskelijavalinnoista on johtanut siihen, että opiskelijat tulevat yliopistoon opiskelemaan heikommin pohjatiedoin kuin aikaisemmin. Tämä on joidenkin tietojen mukaan johtanut heikompaan opiskelumenestykseen kauppatieteen ensimmäisten vuoden opiskelijoiden keskuudessa (Loula 2019).⁵ Tämä kehitys johtanee joko siihen, että lukiolais-ten olisi joko saatava paremmat pohjatiedot lukiossa tai siihen, että yliopiston peruskursseja pitäisi helpottaa. Mielenkiintoinen uusi esimerkki pohjatietojen parantamisesta jo lukiovaiheessa on Helsinki Graduate School of Economicsin hanke, jossa luodaan avointa verkkokurssia taloustieteestä lukio-opiskelijoiden käyttöön perustuen edellä mainittuun CORE – oppikirjamateriaaliin.

5. Pitäisikö taloustiedon olla oma oppiaineensa?

Kuten aiemmin totesimme, talousasiat tulevat esille opetussuunnitelmissa melko monipuolisella tavalla. Kuitenkin yleinen mielipide julkisessa keskustelussa tuntuu olevan, että talousasioita ei käsitellä koulussa riittävästi. Mahdollisesti talouteen varattu aikamäärä on liian niukka. Kitusen (2013) mukaan taloustiedon opetukseen lukiossa käytännössä käytetty aika on noin 30 tuntia. Sama pätee kokemuksemme mukaan myös yläkoulussa.

Yhteiskuntaoppi sisältää taloustiedon lisäksi laajan katsauksen suomalaiseen yhteiskuntaan, kuten oikeusjärjestelmään, turvallisuus-

⁵ Toisaalta ainakaan Vaasan yliopiston taloustieteen peruskursilla alkuvuodesta 2019 ei ollut havaittavissa mitään poikkeuksellista opintomenestyksen jakauman suhteen.

teen, vallankäyttöön sekä poliittiseen järjestelmään. Tämän vuoksi yhteiskuntaopin sisällä ei ole juuri mahdollista lisätä talousasioiden painotusta.

Tässä yhteydessä emme halua ottaa kantaa puolesta tai vastaan siihen kysymykseen, pitäisikö taloustiedon olla itsenäinen oppiaineensa, vaan pikemminkin tuoda esille asiasta eri puolia, joiden perusteella päättäjät voivat muodostaa asiasta oman kantansa. Haluamme kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että vuoden 2004 opetussuunnitelmassa peruskoulun yhteiskuntaoppiin lisättiin yksi vuosiviikkotunti, joka haluttiin osoittaa taloustiedon opetuksen lisäämiseen.

Samassa yhteydessä lukioon muodostettiin oma taloustieteen pakollinen kurssi. Lisäksi vuonna 2016 alkaen taloustiedon opetusta sisältävä yhteiskuntaopin oppiaineen opetus siirrettiin alkamaan alakoulun vuosiluokalta 4–5 (aloitusajankohta on paikallisesti päätettävä asia) ja siihen osoitettiin kahden vuosiviikkotunnin ylimääräinen resurssi. Talousasioiden käsittely koulussa osana yhteiskuntaoppia on siis lisääntynyt tuntuvasti parin viime vuosikymmenen aikana.

Niukan tuntimäärän lisäksi toinen keskeinen ongelma liittyy opettajien osaamiseen. Kuten edellä todettiin, taloustietoa voi joutua opettamaan varsin vähäisilläkin taloustieteen opinnoilla. Tämä koskee niin aineenopettajia kuin (vieläkin suuremmassa määrin) luokanopettajia. Tätä asiaa voidaan ratkaista vaatimalla yhteiskuntaopin opettajiksi valmistuvilta nykyistä enemmän taloustieteen opintoja. Tämä voi tosin vaatia muutoksia taloustieteen

opinto-ohjelmiin ja kurssien eriyttämistä pääaine- ja sivuaineopiskelijoiden kesken.⁶

Mikäli olisi olemassa taloustieteeseen perustuva taloustiedon oppiaine, jonka opettajat olisivat suorittaneet pääaineopintonsa (tai ainakin laajat sivuaineen opinnot) taloustieteestä, se loisi huikeat muutospaineet taloustieteen opetukselle suomalaisissa yliopistoissa. Ensinnäkin taloustieteen opiskelijamäärät nousisivat tuntuvasti, jolla toki olisi taloustieteen oppiaineen kannalta omat etunsa, sillä kysynnän nousu on yleensä toimialalle hyvä asia. Toisaalta opetustarjonnan sopeuttaminen kysyntää vastaavaksi aiheuttaisi ainakin lyhyellä aikavälillä vaikeuksia.

Opiskelijamäärän noustessa ja todennäköisesti myös opiskelija-aineksen muuttuessa tämä aiheuttaisi myös opetuksen suuntaamiselle omat paineensa. Taloustieteestä valmistuvat siirtyvät jo nyt melko erilaisiin tehtäviin. Opettajakoulutus muuttaisi tätä edelleen.

Tulevaisuudessa taloustieteen opetus ehkä eriytyisi tutkija-, virkamies-, liiketoiminta- ja opettajalinjoille. Lisäksi se, että taloustieteen koulutusta annetaan nykyään lähinnä kauppätieteen koulutusyksiköissä, aiheuttaa lisäpulmia. Kauppätieteen yksiköt eivät lähtökohtaisesti ole kovin kiinnostuneita opettajankoulutuksen kehittämisestä. Kaikissa taloustiedettä opettavissa yliopistoissa ei ole kasvatustieteen opetusta, vaikka osassa toki on.

Kansainvälisessä käytännössä on tässä asiassa erilaisia ratkaisuja. Joissain maissa, kuten esimerkiksi Ranskassa ja Alankomaissa, taloustiede (tai taloustieto) on oma oppiaineensa. Saksassa tilanne vaihtelee osavaltioittain. Baden-Württembergissä taloustieto eriytettiin

⁶ *Helsingin yliopisto on jo pitkään järjestänyt erillisiä peruskursseja pääaine- ja sivuaineopiskelijoille.*

omaksi oppiaineekseen äskettäin, joten sieltä saadut kokemukset olisivat relevantteja myös Suomeen. Toisaalta esimerkiksi Isossa-Britanniassa tai Itävallassa taloustieto ei ole oma oppiaineensa. Jälkimmäisessä taloutta opettavat maantiedonopettajat. Miksi näihin erilaisiin ratkaisuihin on päädytty, ja millaisilla perustaidoilla taloutta kussakin maassa opetetaan, vaatisi oman tutkimuksensa.

Uusi taloustiedon oppiaine loisi toki uusia mahdollisuuksia kehittää taloustiedon ensimmäisen ja toisen asteen oppisisältöjä. Aihe voisi antaa myös mahdollisuuksia lisätä yksinkertaisen matemaattisen analyysin roolia taloustiedon opetuksessa. Toki tällainen mahdollisuus on nykyäänkin olemassa oppiaineiden rajat ylittävää yhteistyötä kehittämällä, ja uudet opetussuunnitelmat kannustavatkin tähän.

6. Johtopäätöksiä

Taloustieteilijöiden osallistuminen oppimateriaalien laadintaan toisi taloustiedon oppiaineelle vahvemman teoreettisen perustan ja toimisi samalla laadun varmentamisen mekanismina. Tällä tavalla olisi mahdollista korostaa nykyistä paremmin sitä näkökohtaa, että taloustiede on monipuolinen työkalupakki, joka tarjoaa erilaisia välineitä taloudelliseen ajatteluun. Niiden käyttö voi olla paitsi kiehtovaa, niin myös hyödyllistä niin oman talouden kuin koko kansantalouden toiminnan ymmärtämiseen.

Talousopetuksen opetussuunnitelmissa käsitellään monipuolisesti talousasioita aina oman talouden hallinnasta laajempiin kansantaloudellisiin kysymyksiin. Näiden esitysjärjestys on myös looginen alkaen alakoulun oman taloudenhallinnan painotuksesta ja laajentuen yläkoulussa käsittelemään enemmän kansanta-

loudellisia kysymyksiä. Olisi hyvä silti pohtia, onko peruskoulun yhteiskuntaopin ja lukion taloustiedon kurssin välillä taloustieteellisestä näkökulmasta riittävä koulutuksellinen jatku-mo. Koulutuksen käytännön haasteena on myös, ettei talousasioille annettu tuntimäärä ehkä mahdollista asioiden riittävän syvällistä opettelua. Talousasioiden opetuksessa koke-mukselliset menetelmät olisivat tehokkaita, mutta ne tarvitsevat myös riittävän määrän aikaa.

Taloustieteellisten opintojen vähäisyys on vakava haaste opettajankoulutuksessa. Yhteiskuntaopin opettajien taloustieteen koulutus on tällä hetkellä vähäinen tai jopa olematon. Alakoulun luokanopettajat, joiden opintoihin taloustieto ei ole kuulunut, tarvitsevat myös koulutusta yhteiskuntaopin taloustiedon opettami-seen. Taloustieteellisen materiaalin lisääminen yhteiskuntaopin opettajien koulutukseen olisi tärkeää riippumatta siitä, millaisen kehikon alla taloustietoa opetetaan. Opettajien osaami-seen olisi hyvä puuttua niin nostamalla yhteis-kuntaopin opettajien kuin luokanopettajien pätevyöitymiseen liittyviä taloustieteen vaati-muksia kuin lisäämällä opettajien täydennys-koulutusta. Taloustiedon opetuksen kompe-tenssin nostaminen lisäisi ajan myötä opiskeli-joiden valmiuksia taloustieteen opintoihin yliopistossa.

Kuten aiemmin totesimme, peruskoulun ja toisen asteen koulutuksessa on tärkeää, että talousteoreettiset näkökohdat hahmotetaan käytännön esimerkkien ja mielellään omakoh-taisten kokemusten kautta. Opettajat tarvitse-vat riittävät tiedot talousteorioista ja taloustie-teen keskeisistä periaatteista, jotta he osaavat sanoittaa ne oppilailleen edellytettävällä taval-la. Peruskoulun oppisisällössä taloustieteen keskeiset käsitteet eivät tule nykyään riittävällä

tavalla esille. Voi olla, ettei talouden dynamiikkaa ehditä niukassa ajassa opettaa riittävällä tavalla, jotta talouslukutaitoon liittyvät taloudellisen käyttäytymisen taidot kehittyisivät. Lukion oppisisällössä taloustieteellinen näkemys on jo selkeämpi, mutta sitä voidaan myös kehittää.

Yliopistojen pääsykoejärjestelmän muutos luo muutospaineita taloustiedon opetuksen tasoon. Taloustiedon eriytyminen omaksi oppiaineekseen yläkoulussa ja lukiossa voisi ratkaista joitain ongelmia, kuten riittämättömän tuntimäärän ja alalle erikoistuneiden opettajien puutteen. Tämä kuitenkin vaatisi jollakin aikavälillä taloustiedettä tarjoavien korkeakoulujen resurssien uudelleen kohdistamista tavalla, jonka toteutumisen mahdollisuudet siirtymäajan kanssa pitäisi harkita huolellisesti.

Muuttuva yliopistojen pääsykoejärjestelmä ei todennäköisesti parhaalla tavalla tue yliopisto-opiskelijoiden valikoitumista taloustieteen opintoihin. Nykyinen järjestelmä painottaa matemaattista osaamista, joka on hyödyllistä taloustieteen opiskelun kannalta. Nykyjärjestelmä tuntuu silti pikemminkin ohjaavan matematiikan opiskeluun tulevasta opiskelualasta riippumatta, kuin ohjaavan matemaattisesti lahjakkaita opiskelijoita tietyille aloille. Taloustieteen kannalta olisi hyödyllistä, jos aloitavilla opiskelijoilla olisi hyvä käsitys siitä, mitä ala pitää sisällään. Nykyään tätä käsitystä ei parhaalla mahdollisella tavalla välity lukion oppikirjoista. Pääsykoekirjojen poistuminen lisää tätä ongelmaa entisestään.

Miten akateemiset taloustieteilijät pystyisivät antamaan panoksensa koulujen taloustiedon opetuksen kehittämiseksi? Nähdäksemme usealla eri tavalla: tekemällä tutkimusta opetuksen ja opetusmenetelmien vaikuttavuudesta, osallistumalla oppikirjojen laadintaan, jär-

jestämällä opettajien täydennyskoulutusta sekä valmistamalla lukiolaisille verkko-oppimateriaaleja, jotka valmistaisivat taloustieteen yliopisto-opintoihin.

Oppikirjojen laatimista lukuun ottamatta kaikki nämä asiat jossain määrin tällä hetkellä toteutuvat, mutta enemmän yhteistyötä yliopistojen ja koululaitoksen välillä voisi olla. Taloustieteilijöiden mukanaolo oppimateriaalien valmistamisessa varmistaisi sen, että talouden ymmärtämistä varten keskeisistä käsitteistä on olemassa yhteinen ymmärrys. Taloustieteilijät voisivat olla myös mukana luomassa yhtenäistä opintopolkua alakoulusta yläkoulun ja lukion kautta yliopistoon. Tällaisesta yhteistyöstä on saatavilla paljon hyötyä sekä opettajille että taloustieteilijöille, puhumattakaan opiskelijoista, joiden kyvyt sekä hoitaa omaa talouttaan että ymmärtää yleisiä taloudellisia lainalaisuuksia varmasti kohenevat. □

Kirjallisuus

- Acemoglu, D., Laibson, D. ja List, J. (2018), *Economics*, 2. painos, Pearson.
- Alanko, S. (2019), *Taloustiedon oppisisällön standardointi peruskoulun yläkoulussa: nuorten taloudellisen osaamisen kehittäminen Suomessa*, Pro gradu-työ, taloustiede, Vaasan yliopisto, <https://osuva.uwasa.fi/handle/10024/9253> (viitattu 8.11.2019).
- Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. ja Wilschut, A. (2018), "A review of financial-literacy education programs for children and adolescents." *Citizenship, Social and Economics Education* 17: 56–80.

- Becker, W. (2007), "Quit Lying and Address the Controversies: There Are No Dogmata, Laws, Rules or Standards in the Science of Economics", *The American Economist* 51: 3–14.
- Bowles, S. ja Carlin, W. (2017), "A New Paradigm for the Introductory Course in Economics", VOX Portal, <https://voxeu.org/article/new-paradigm-introductory-course-economics> (viitattu 8.11.2019).
- CEE (2019), EconEdLink – Economics and Personal Finance Resources for K – 12, The Council for Economic Education, <https://www.econedlink.org/>.
- Collins, J. ja Odders-White, E. (2015), "A Framework for Developing and Testing Financial Capability Education Programs Targeted to Elementary Schools", *The Journal of Economic Education* 46: 105–120.
- Frank, R. (2011), *The Economic Naturalist: Why Economics Explains Almost Everything*, Random House.
- Hill, R. ja Myatt, T. (2010), *The Economics Anti-Textbook: a Critical Thinker's Guide to Microeconomics*, Zed Books Ltd.
- Hilli, C. (2017), "Virtuella simuleringar som metod i ekonomisk kunskap", *Nordidactica: Journal of Humanities and Social Science Education* 2017(3): 46–70.
- HYOL (2018): *Yhteiskuntaoppi ylioppilastutkinon ainereaalikokeena*, 3. korjattu painos, Historian ja yhteiskuntaopin opettajien liitto HYOL ry.
- Hyytinen, A. ja Maliranta, M. (2016), *Yritysjohdon taloustiede*, 2. painos, Spillover Economics.
- Kalmi, P. (2012), "Taloudellinen lukutaito taloustieteen peruskurssin tavoitteena", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 108: 306–321.
- Kalmi, P. (2013), "Taloudellinen lukutaito ja sen kritiikki", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109: 150–159.
- Kalmi, P. ja Rahko, J. (2019), "The Effects of Game-Based Financial Education: New Survey Evidence from Lower Secondary School Students in Finland", esitetty Council for Economic Education Annual Financial Literacy and Economic Education – konferenssissa, Los Angeles California, lokakuu 2019.
- Kalmi, P. ja Ruuskanen, O.-P. (2016), "Suomalaiset pärjäävät taloudellisessa tietämyksessä ja käytäytymisessä kansainvälisessä vertailussa. Tuloksia edustavasta otoksesta suomalaisia", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 11: 6–21.
- Kitunen, E. (2013), "Opetussuunnitelman ja ylioppilaskirjoitusten välissä: taloustiedon opetus lukiossa", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 109: 164–166.
- Lindholm, T., Kähkönen, P., Nieminen, J. ja Salmi, A. (2016), *Kanta 2: Taloustieto*, Edita.
- Loula, P. (2019), "Todistusvalinta aiheutti reputamisaallon Vaasan yliopistossa, nyt Helsingin yliopisto varautuu samaan", *Helsingin Sanomat* 15.6.2019.
- Löfström, J. ja van den Berg, M. (2014), "Miten lukion taloustiedon opetus tukee talouden kriisien ymmärtämistä", *Kansantaloudellinen aikakauskirja* 110: 76–88.
- MacDonald, R., ja Siegfried, J. (2012), "Refreshing the Voluntary National Content Standards in Economics", *The Journal of Economic Education* 43: 308–314.
- Mankiw, N.G. (1998), "Teaching the Principles of Economics", *Eastern Economic Journal*, 24(4): 519–524.
- Mankiw, N. ja Taylor, M. (2017), *Economics*. 4. painos, Cengage.
- Marglin, S. (2012), "Saving the Children—A Rant", *The Journal of Economic Education* 43: 283–292.

- Marttila, J., Similä, J., Ukkonen, J. ja Vuorela, L. (2016), *Jokaisen talous*, SanomaPro.
- NCUF (2019), "Reality Fairs: Interactive Teen Financial Literacy Tool", The National Credit Union Foundation.
<https://www.ncuf.coop/how-we-help/fairs-simulations/reality-fairs/reality-fairs.cmsx> (viitattu 10.10.2019).
- Opetushallitus (2014), "Perusopetuksen opetus-suunnitelman perusteet 2014",
<https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/perusopetuksen-opetussuunnitelmien-perusteet> (viitattu 10.10.2019).
- Opintopolku (2019), "Yliopistojen todistusvalinnan pisteytykset", <https://opintopolku.fi/wp/opo/korkeakoulujen-haku/mika-korkeakoulujen-opiskelijavalinnoissa-muuttuu-vuoteen-2020-menessa/yliopistojen-todistusvalinnat-2020/> (viitattu 10.10.2019).
- Pohjola, M. (2018), *Taloustieteen oppikirja*, 14. painos, SanomaPro.
- Roberts, H., ja McCloskey, D. (2012), "What Economics Should We Teach Before College, if Any?", *The Journal of Economic Education* 43: 293–299.
- Siegfried, J., Krueger, A., Collins, S., Frank, R., McGoldrick, K., MacDonald, R. ja Vredevel, G. (2010), "Voluntary National Content Standards in Economics", Council for Economic Education, <https://www.councilforeconed.org/resource/voluntary-national-content-standards-in-economics/#sthash.09uXfGv0.dpbs> (viitattu 10.10.2019).
- TAT (2019), "Mun elämä, mun rahat. Opettajien talousosaaminen", Tutkimus ja raportti 2019, Talous ja nuoret TAT, <https://www.tat.fi/julkaisut/opettajien-talousosaaminen-tutkimus/> (viitattu 10.10.2019).
- Wolfers, J. (2019), "Economics Isn't Dismal, It's Useful", *New York Times* 26.7.2019.